Offentlig forsorg og offentlig revselse.

Træk af socialvæsenets historie
i Ringe sogn

2. del.

Denne sandstenstavle (nu på museum) er alt, hvad der er tilbage af hospitalet, den »milde stiftelse« beliggende ved Ringe Kirke. Den er det ældste vidnesbyrd om en fattigforsorg i sognet.

Om dette tidlige stadium af det kommunale socialvæsen berettedes i forrige årgang af Ræthinge-Posten i en artikel, som er forudsætning for det følgende.

Fattiggården.

Initiativet og forarbejdet.

I 1842, omkring samme tid, hvor de gamle gårde i Ringe gik op i luer og genopstod i ændret skikkelse, kom der en ny lærer til Kirkesangerskolen på Søvej. Herved indvarsledes der i flere henseender nye tider for byen og sognet, for Anders Jørgensen, dengang en ung mand på 29 år, blev her resten af sine dage (i henved 50 år) og kom til at sætte sig markante spor på mange måder, ikke mindst på fattigvæsenets område.

Som lærertype var han udpræget forskellig fra sine forgængere af den gamle skole.Landsbyskoleholderen, den »raa og uvittige Bondekarl«, som Skårup seminariums grundlægger beklager sig over (Ræthinge - Posten, 79, s. 18), havde ligesåvel som den afdankede marinehornblæser i Organistskolen meget lidt tilfælles med Jørgensen, hvad såvel uddannelse (han var dimitteret fra Skårup i 1836) som medfødte anlæg og myndighed angik. Og den nedladenhed, hvormed de fordums skoleholdere omtales (også af pastor Leerbech), ville nok have været ilde anvendt på Anders Jørgensen, der fra første færd fører sig frem på en måde, som viser, at han aldeles ikke var plaget af ydmyghed eller socialt mindreværdskompleks. Det var tværtimod en vordende sognekonge, der var kommet til Ringe, en stærk og ganske egenrådig personlighed, der helst ville stikke næsen i alting, men som også var dynamisk og alsidig begavet nok til at klare de fleste opgaver på sine egne betingelser.

Hvad selvbevidstheden og de formynderiske træk angår, blev denne lærertype vist ret udbredt 2-3 generationer igennem i danske landsogne, hvor de efterhånden fik indflydelse på nogle af de områder, som oprindelig hørte suverænt under præstens domæne.

Når vi i dag kan danne os så klart et billede af Anders Jørgensens personlighed, skyldes det især det righoldige skriftlige materiale, han har efterladt sig: taler og digte, selskabelige og politiske lejlighedsskriverier, men frem for alt et omfattende og pertentligt protokolarbejde fra hans mangeårige kommunalpolitiske periode.

Med dette arbejde sled han 31 år af sit liv. Han blev valgt ind i sogneforstanderskabet i 1855, og da sognerådene så dagens lys i 1868, ved hvilken lejlighed sognepræsten gled ud som »født formand«, blev Anders Jørgensen Ringes første sognerådsformand, et hverv han varetog energisk og ofte temmelig despotisk i 16 år.

I begyndelsen af 60erne tog han fat på den reorganisering af fattigvæsenet, der blev hans hovedværk. Allerede Leerbech havde en menneskealder forinden påstået, at »uden i Forbindelse med et Tvangs- og Arbejdshus kan Fattigvæsenets velgjørende Hensigt ikke opnaaes«. De ord må Jørgensen have tilegnet sig med al mulig sympati for den afdøde præst, som han havde ikke så lidt tilfælles med i temperament og anskuelser. I 1861 skriver han selv i en betænkning om »Indretning og Regulativ for en Fattig- og Arbejdsanstalt i Ringe Sogn«: »Som Forholdene ere hos os, opdrages Fattiglemmernes Børn ved Tiggeri og Driveri og Exemplets Magt til vordende Almisselemmer. --- Heraf fremgår ubesindige Ægteskaber samt en Masse uægte Fødsler, fordi Mødrene, selv opfødte ved Fattighjælp, uden Skam berede Børnene samme Skæbne«. I en anstalt, hævder han, vil børnene derimod kunne få ordentlig undervisning og opdrages til flittige og ansvarlige medborgere.

Det er altså et stort resocialiseringsprogram, den ambitiøse lærer ser for sig, en idealistisk illusion om moralsk oprustning, men samtidig et stykke realpolitik, for et af hans hovedargumenter er, at det (ved de fattiges arbejde) vil spare penge for kommunen og dens skatteydere.

Anders Jørgensen 1813 - 91. Lærer og kirkesanger i Ringe 1842 - 83. Første folkevalgte sognerådsformand (1868-84) og fattiggårdens grundlægger. Den bondefødte »sognekonge« overtog den position, som 100 år tidligere tilkom den adelige godsejer (sml. billedet af general Bielke-Kaas i Ræthinge-Posten 79, s. 15).

Eksemplerne fra Slesvig og Nordsjælland.

Det var nok ikke mindst sidstnævnte opfattelse, der vandt gehør hos sog-

neforstanderskabet. Desuden var (iflg. Harald Jørgensens bog) arbejdsanstalt-ideen blevet den store dille i landsogne over hele Danmark i disse år. I hvert fald bar Jørgensens ildhu for sagen frugt. I sommerferien 1861 var han på sogneforstanderskabets vegne på rundrejse til fattiggårde i Nordslesvig, idet denne form for socialforsorg var en gennemprøvet sag i hertugdømmerne, bl.a. i Sottrup, Gråsten og Broager.

Også eksemplet fra en anden egn af landet, fra Tikøb i Nordsjælland, indgik i Anders Jørgensens omhyggelige forstudier. Her lå den ene – og den største – af de to fattiggårde i Danmark, som i samtiden omtaltes som mønsteranstalter. Ringes blev den anden! Men Tikøb var – ud over at den i nogle henseender blev forbillede for fattiggården her i byen – interessant derved, at det må være den, der har stået model til det skræmmebillede af en fattiggård, som Henrik Pontoppidan tegner i sin beske fortælling »Nådsensbrød« (»Fra hytterne« 1887) om Stine Bødkers, der skulle »på kassen«, »herredets store fattig- eller arbejdshus, der er egnens stolthed og pryd --- forbilledet for adskillige lignende barmhjertighedsasyler i de omliggende herreder, --- som så lidt minder om de gamle smudsige og stinkende sognefattiggårde, hvor man i gamle dage stuvede folk sammen og lod dem leve efter eget forgodtbefindende«.

Så langt kunne man næsten tro, forfatteren lovpriser det sociale fremskridt, men sarkasmen fornægter sik ikke, når han hævder, at »fremmede vil anslå det til intet mindre end et kongeligt tugthus eller lignende. --- Punktligheden og disciplinen kan ikke være bedre på nogen rekrutkaserne. --- Selv de genstridigste gemytter slibes til de føjeligste led i mekanismen og fremstilles sig for omverdenen med dette ugendrivelige fællespræg af slunken og renvasket tamhed --- i deres grå vadmelsuniform«.

Dette var som sagt Tikøb. Men kunne det samme være sagt om »Anders Jørgensens fattiggård« i Ringe? Ja, bortset fra, at Pontoppidan kun taler om de »gamle, livstrætte mennesker« og ikke nævner f.eks. børnene, kunne hele miljøet og detaljer i arbejdsprogram, ordensreglement og bygningens indretning – lige til »brummerne, hvor synderne indsættes for at angre deres brøde« – have været fra en øjenvidneberetning fra »anstalten« på Assensvej i Ringe. Det fremgår af det ganske omfattende arkivmateriale, hvoraf et og andet skal omtales i det følgende. Men måske har dette været sandheden om de fleste af de over 300 fattiggårde, som skal være skudt op rundt om i landet i den følgende snes år. Og desuden havde Anders Jørgensen som sagt di-

rekte indhentet oplysninger om mønsterinstitutionen i Tikøb – gennem korrespondance med dennes forstander.

Mønsteranstalten toner frem.

I begyndelsen af 1862 underskrev det samlede sogneforstanderskab den ansøgning, som Anders Jørgensen havde udarbejdet til indenrigsministeriet om oprettelse af en forsørgelsesanstalt i Ringe. Behovet for en sådan begrundes med 1) en umådeholden udstykning i småbrug, som ikke kunne brødføde de pågældende familier (pastor Leerbechs gamle anklagepunkt, jfr. Ræthinge-Posten, 79, s. 24). 2) en stigende tilgang af småhåndværkere fra købstæderne, som ikke kunne klare konkurrencen. Begge grupper måtte betragtes som potentielle almisselemmer.

For at dæmme op for denne uheldige udvikling vil man nu have hele kommunens fattigvæsen centraliseret og under kontrol, hedder det. Udgifterne kan nedbringes ved rationalisering og ved fattiglemmernes (tvangs) arbejde for kost og logi. Og så lægges der i ansøgningen ikke skjul på, »at Anstalten vil have en Virkning, der kan kaldes skræmmende, uagtet vi visselig agte at drage Omsorg for, at de Trængende behandles godt og ikke lide Nød. Det skræmmende ligger i det stadige Tilsyn, der gjerne falder mindst i deres Smag, i Indskrænkningen i Friheden, saasom til at drikke sig fuld eller søge utugtigt Selskab«.

Det daværende sogneforstanderskab var på 10 medlemmer. Det kan nok forbavse, at også de, som bekendte sig til en liberal frihedspolitik (nogle få år senere kaldet Venstremænd), deriblandt Anders Jørgensen, kunne gå ind for en så kollektivistisk institutionspolitik, som der her er tale om. Respekten for individet leder man forgæves efter. Det, som vakte Pontoppidans sociale indignation, var i Anders Jørgensens øjne netop argumenter for sagens gennemførelse.

Og ministeriet godkendte det stort anlagte socialprojekt, dog med enkelte indvendinger. Den vigtigste gjaldt børnene i den påtænkte fattiganstalt, som iflg. ministeriets vurdering ikke hørte hjemme i fattiggårdsmiljøet, og som ikke burde fratages forældrene mod disses vilje. Men den strenge skolelærer var af en anden opfattelse, og han tålte ingen modsigelse, heller ikke ovenfra. Kunne anstalten ikke gennemføres på sogneforstanderskabets (Jørgensens) betingelser, lod man hele sagen falde. Det var de ultimative krav, som øvrigheden fik forelagt i en skarpt formuleret svarskrivelse fra Ringe, og den bøjede den sig for. Det samme gjaldt princippet om streng adskillelse mellem kønnene, som de

mere tolerante embedsmænd i ministeriet ikke mente burde gælde for ægtefæller. Men den puritanske hr. Jørgensen gik kun med til, at »gamle ærværdige ægtefolk« kunne fortsætte deres samliv i anstalten. Endelig gennemtrumfede han (trods ministerielle betænkeligheder) sit krav om, at den lokale myndighed (han selv som fattigforstander) suverænt kunne »udleje« fattiglemmerne til arbejde i omegnen.

Der skulle således ikke herske tvivl om, at moralen og mandstugten blandt de umyndiggjorte var lagt i faste hænder her i Ringe for et hundrede år siden – såvel som i den mønsteranstalt, Henrik Pontoppidan rettede skytset imod. Men den diktatoriske holdning på det sociale område udelukkede ikke, at Anders Jørgensen og det øvrige sogneforstanderskab i politisk henseende var gode demokrater efter datidens opfattelse. Derfor skulle sognets indbyggere på demokratisk vis træffe den endelige afgørelse om fattiggårdens opførelse. Sagen blev forelagt – og vedtaget med stor majoritet – på et sognemøde på Ringe kro i 1863 (det første borgermøde i Ringe?), hvor alle skatteydende sognemænd havde adgang – altså ikke kvinder og tyende m.v.

Den 1. marts – ved den tid, hvor de fjernere begivenheder ved Dybbøl må have været det daglige samtaleemne – flyttede de første beboere ind på »Ringe Fattig- og Forsørgelsesanstalt« (i daglig tale »Arbejdsanstalten«). Der var plads til 50, men belægningen kom aldrig over 34. Det blev trods Jørgensens stædige tro på sagen mere og mere klart, som årene gik, at denne form for socialvæsen var en fejldisposition fra begyndelsen af, her som alle steder. Men først socialreformen af 1933 satte et endeligt punktum for fattiggårdens æra, da bygningen solgtes til privat hvilehjem.

I modsætning til vor sparsomme viden om de ældre afsnit af det lokale fattigvæsens historie er vi velunderrettede, hvad fattiggården og dens indvånere fra første færd angår. Den utrættelige lærer Jørgensen var også den, der trak det store læs i forbindelse med grundkøb og bygningens indretning og finansiering. Ejendommen (i dag Assensvej 30) med et jordtilliggende på 5-6 tdr. land var bygget med en lang og sikker fremtid for øje, af grundmur og med tegltag – en flothed i en landsby i hine tider! Der var arbejdsrum såvel som sovesale separat for mænd og »fruentimmere«. (Ved 7 årsalderen flyttede drengene fra deres mødre over i mændenes afdeling!) Ikke mindst sidebygningens indretning vidner om grundig planlægning i stort og småt. Her var vaskehus, lo og værksted, brænde-og tørvehus, svinesti, stald, lokummer, ligstue og arrest!